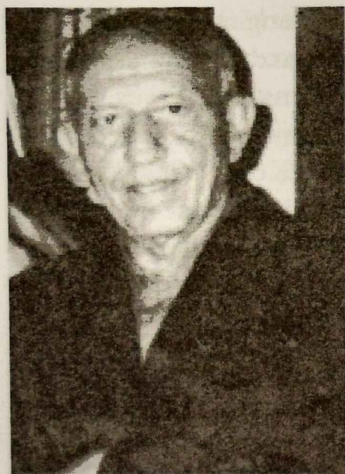

Dr. Izber HOTI (Prishtinë)

RIGJALLËRIMI I KOMITETIT “MBROJTJA KOMBËTARE E KOSOVËS” NË PRAG TË LUFTËS SË DYTË BOTËRORE

Përgjithësimet paraprake

Në historiografinë shqiptare deri vonë nuk dihej saktë data e formimit dhe e përfundimit të veprimtarisë së Komitetit “Mbrotja Kombëtare e Kosovës”. Çështja e formimi të këtij komiteti fatbardhësisht është zgjidhur, ndërsa data e përfundimit të veprimtarisë së tij as sot e kësaj dite nuk është përcaktuar. Ky punim, veç të tjerash, mëton të zgjidhë edhe këtë çështje me rëndësi shkencore historike, ndonëse as në të nuk këmbëngulet të thuhet fjala e fundit dhe mendimi i prerë.

Mbështetja kryesore e caktimit të fillimit e të fundit të ndonjë ngjarjeje, a organizmi në histori, siç dihet, është veprimtaria e saj. Kështu është vepruar edhe me këtë rast, prandaj në këtë qasje shkencore nuk trajtohet vetëm gjallërimi dhe rigjallërimi i Komitetit “MKK” në prag të Luftës së Dytë Botërore, por bëhet një diakroni

e domosdoshme e saj në periudhën nga fundi i vitit 1924 deri në Luftën e Dytë Botërore, sepse, kjo periudhë deri më tash nuk është hulumtuar ndoshta edhe pse për këtë nuk pati kurrëfarë mundësie.

Trajtimi i çështjes së gjallërimit dhe të rigjallërimit të veprimtarisë së Komitetit “MKK”, i kushtëzuar nga mungesa e arritjeve historiografike, u mbështet në burime të arkivave italiane, jugosllave e shqiptare, të pabotuara e të botuara.

Megjithëse nuk ngulet këmbë për datën e saktë të përfundimit të veprimtarisë dhe të ndikimit të Komitetit të Kosovës, dhe në këtë mënyrë rezervohet vend edhe për diskutime të mëtejshme, të dhënat arkivore dhe përsijatjet nga këndvështrimi historik na shtojnë në përcaktimin e kohës së përfundimit të shkallëshkallshëm e të plotë të këtij organizimi të rëndësishëm kombëtar, që fillon diku nga korriku i vitit 1941. Thuhet që fillon sepse idealet dhe synimet e Komitetit “MKK”, por edhe vetë angazhimi i anëtarëve dhe i përkrahësve të këtij Komiteti, do të vazhdonte me Lidhjen Popullore Shqiptare deri në kohën e formimit të Lidhjes së Dytë të Prizrenit dhe të forcave të saj të armatosura. Si për këtë çështje, ashtu edhe për të pasqyruar veprimtarinë e Komitetit të Kosovës në periudhën që shtrihet nga fundi i vitit 1924 deri në kohën e Lidhjes së Dytë të Prizrenit (shtator 1943), mbetet detyrim i historianëve të tjerë në të ardhmen. Nëse ky punim arrin të nxisë këtë çështje ka kryer edhe njërin nga synimet e tij.

1. Mbijetesa e idealeve dhe e synimeve

Shuarja me gjak e lëvizjes kaçake në Kosovë dhe shkapërderdhja e shpirtit të saj, Komitetit “MKK”, i vunë në gjendje të rëndë udhëheqësit dhe bartësit e kësaj lëvizjeje, si dhe udhëheqësit, anëtarët dhe ithtarët e Komitetit “MKK”. Ndërsa shumica dërrmuese e anëtarëve të Komitetit u detyruan ta braktisnin Shqipërinë, udhëheqësit dhe bartësit e lëvizjes kaçake iu drejtuan këtij vendi, si të vetmit vend ku mund të gjenin mbrojtje në ditët më të vështira. Ata zgjodhën të vinin në Shqipëri edhe pse aty e kishte

pushtetin forca politike që ata e kishin kundërshtuar në gjysmën e parë të viteve 20, përkatësisht A. Zogu dhe pasuesit e tij. Në këtë mënyrë, në shikim të parë, në historinë e popullit shqiptar u krijuan rrethana të pakuptimta dhe madje edhe paradoksale. Ato dukeshin kështu atëherë, por kështu do të duken edhe sot, nëse nuk vështrohen dhe studiohen më thellë dhe me plotësinë historike. Thënë shkurt, edhe kësaj radhe u dëshmuua dukuria se, në rastet e rreziqeve të mëdha, kombi shqiptar kapërcente dallimet në qëndrime e në veprime. Në këto rrethana mbizotëronin idealet dhe synimet çlirimtare. Këtu e kanë mbështetjen gjallërimi e rigjallërimi i ideve dhe i veprimtarisë së Komitetit "MKK", veçanërisht në prag dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore.

Mbështetur në njohuritë dhe në arritjet historiografike, si dhe në burimet arkivore, gjallërimi dhe rigjallërimi i Komitetit të Kosovës kaloi nëpër tri faza kohore: nëpër fazën e mbijetesës dhe të gjallërimit, nga fundi i vitit 1924 deri më 1938, në fazën e rigjallërimit, nga viti 1938 deri më 1941, si dhe në fazën e kulmit, por edhe të fundit, më 1941 – 1943, kur bartës të ideve dhe të synimeve të Komitetit "MKK" u bënë Lidhja Popullore Shqiptare dhe Lidhja e Dytë e Prizrenit. Natyrisht, që të tria këto faza kanë veçoritë e tyre, sepse bartësit e ideve dhe të synimeve të Komitetit të Kosovës u përpoqën t'i sendërtonin ato me forma e mjete të ndryshme, sa herë-herë ato morën edhe karakterin se qëllimi arsyeton mjetet. Thënë shkurt, çlirimi dhe bashkimi kombëtar i shqiptarëve, para së gjithash i Kosovës, ishte dhe mbeti në qendrën e vëmendjes së pjesëtarëve të Komitetit "MKK" dhe të përkrahësve të tyre. Rrethanat e ndera nuk i gjunjëzuan këta atdhedashës dhe ata mbetën të papërkulur në synimet e tyre, qoftë edhe të përkohshme, por që premtonin një të ardhme të ndritur.

2. Qëndrimet përshtatur me rrethana

Idealet e synimet e anëtarëve të Komitetit "MKK" dhe të përkrahësve të tyre mbijetuan kudo ku ata jetuan, në Mbretërinë Serbo-Kroate-Slllovene, përkatësisht Mbretëria e Jugosllavisë së

vjetër, ashtu si edhe në Mbretërinë e Shqipërisë së Ahmet Zogut. Përkundër realitetit të hidhur kur në Jugosllavi ndiqej pamëshirshëm çdo lëvizje kombëtare, ndër shqiptarët e Kosovës dhe të viseve të tjera të pushtuara gjallëruan idealet e çlirimit e të bashkimit kombëtar, ndërsa udhëheqësit dhe bartësit e veprimtarisë së Komitetit të Kosovës ishin bërë sinonim i tyre. Këto ideale dhe veprimtaria e udhëheqësve dhe e anëtarëve të Komitetit arritën të bëheshin aspiratë e motiv për veprim i shumicës absolute të shqiptarëve, duke qenë njëherësh edhe një përgjigje ndaj shtypjes dhe ndaj dhunës që ushtrohej nga ana e pushtetit jugosllav. Oda si institucion tubimi për shqiptarët e Kosovës dhe pothuajse çdo lloj tubimi i tyre u bënë bartëse të këtyre ideve e idealeve. Atdhedashësit e këtyre trevave shfrytëzuan sa patën mundësi edhe format legale, partitë dhe organizmat e tjerë jugosllavë, për të mbrojtur të drejtat e popullsisë shqiptare, por ato nuk sollën rezultate të kënaqshme, për shkak të natyrës antidemokratike të Mbretërisë Jugosllave. Gjithsesi gjatë 22 vjetëve të ekzistencës së saj shpirti shqiptar nuk u shua. Si gaca nën hi, ai priste të dilte në sipërfaqe dhe të merrte dhenë.

Strehimi i udhëheqësve dhe i bartësve të lëvizjes kaçake në Shqipëri ndikoi ndjeshëm në ndryshimin e qëndrimit të Ahmet Zogut dhe të qeverisë së tij ndaj çështjes së Kosovës. Veç kësaj, në këtë kohë kishin filluar të ftoheshin shumë marrëdhëniet e Ahmet Zogut me "miqtë" e tij të deriatëhershëm të Mbretërisë Serbo-Kroate-Slllovene, sepse ai politikën e tij të jashtme e drejtoi përtej detit Adriatik, përkatësisht drejt Italisë fashiste. Kjo u dëshmua së shpejti me nënshkrimin e traktateve të miqësisë në mes të dy vendeve. Në këto rrjedha politike Ahmet Zogu dhe "mikesha" e tij Italia nuk ishin të interesuar për shuarjen e irredentizmit kosovar. Në të vërtetë në një të ardhme Italisë fashiste do t'i përshtatej lufta për çlirimin dhe bashkimin e viseve të pushtuara shqiptare. Megjithatë, as në këto rrethana Ahmet Zogu, përveçse formalisht u shpall mbret i gjithë shqiptarëve, (e jo mbret i Shqipërisë) nuk ndërmori kurrë hapa që do të konsistonin në përkrahjen haptazi të irredentës kosovare.

Pjesëtarët e Komitetit “MKK” dhe përkrahësit e tyre sidoqoftë i shfrytëzuan mirë rrethanat e krijuara. Veprimtaria për vendosjen dhe strehimin e udhëheqësve dhe të pjesëtarëve të përndjekur të lëvizjes kaçake, ishin rrethana të volitshme për nxitjen e shqiptarëve në përgjithësi në përkrahjen e në miratimin e ideve dhe të synimeve të Komitetit të Kosovës. Në këtë kohë ishte shumë vështirë të hiqej dorë nga orientimi kombëtar, por ishte vështirë edhe të mos merreshin parasysh orientimet dhe qëndrimet e ndryshme rreth rrjedhave politike. Kështu vepruan edhe palët e deriatëhershme kundërshtare. Kjo ndikoi në të mirë të gjallërimit të ideve dhe të synimeve të Komitetit “MKK”.

Ndryshimet e reja në qëndrime shihen mjaft mirë nga një varg dokumentesh të kohës, që flasin tërthorazi për këto rrjedha, por edhe të dhëna të tjera, që për këtë çështje flasin drejtpërdrejt. I tillë është, pa dyshim, edhe artikulli të “Liberatorit”, organ i progresistëve shqiptarë në Amerikë, që botohej në Boston Mass. Wendesday i nëntorit të vitit 1931, i titulluar “Regjimi dhe shqiptarët e Kosovës”.

Pasi në fillim të këtij artikulli theksohej se Esat pashë Toptani me ndihmën politike dhe financiare të Beogradit luftoi lëvizjen irredentiste në Shqipëri, ndërsa këtë veprimtari e vazhdoi i nipi i tij, Ahmet Zogu, duke vrarë Bajram Currin dhe Ceno bej Gjakovën, në vazhdim pranohej se kjo politikë ndryshoi falë prishjes së marrëdhënieve të Zogut me Serbinë dhe vënies së tij nën pretoktoratin e Musolinit. Prandaj theksonte artikullshkruesi “shumë syleshër të regjimit, besuan se bejlerët do të ndiqnin paskëtaj një vijë politike të re në punë të Kosovës”. Gjithsesi hapa të një politike të re, po sipas autorit të këtij artikulli, po hidheshin dhe kjo do të ishte ngjallja sërish e lëvizjes nacionaliste kosovare në Shqipëri, që do të bëhej një armë në dorën e Ahmet Zogut kundër qeverisë serbe, e cila u bë armikja e tij¹.

Edhe po qe se kjo ishte politikë e Ahmet Zogut, atëherë ishte e mjaftueshme që në Shqipëri të kishin mbështetje qëndrimet dhe

¹ “Liberatori”, organ i progresistëve shqiptarë, Boston Mass. Wendesday, nëntor 1934, f.1-2.

idealet e Komitetit “MKK” edhe pas dëbimit nga Shqipëria të udhëheqësve të këtij komiteti. Se ishte kështu besonin edhe Bedri Pejani “me shokë”, të cilët, prapë sipas këtij artikullshkruesi, shpresonin se “Ahmet bej Zogolli është ay që do të shpëtojë Kosovën, dhe se detyra, jo vetëm e kosovarëve, por edhe e gjithë nacionalistëve demokratë shqipëtarë, është të ven’e t’i bien në këmbë “stërnipit të Skënderbeut””².

Sado që këto pohime janë bërë me një sarkazëm të madhe, nuk ka dyshim, se ato paraqesin një qëndrim të kohës. Për këtë arsye, po sipas këtij artikulli, këtë qëndrim e përkrahu edhe Kostë Boshnjaku, duke marrë përsipër t’i bindë shokët e tij të Komitetit të Çlirimit Nacional dhe “t’ia bëjë teslim Ahmet bej Zogollit”. “Rezultati i kësaj aventure Bedri Pejani - Boshnjaku, - vazhdohej në artikullin e përmendur, - ishte që Komiteti i Kosovës u shkatërrua, Bedri Pejani me shokë u bë qojle i katilit të Bajram Currit...”³. Po në këto ujëra, sipas këtij artikulli, kishte rënë edhe Vuçiterna me shokë. Pra, ata që dëshironin të arrinin diçka në rrethana të reja shtoheshin. Edhe kjo dukuri ndikonte në ruajtjen e idealeve dhe të synimeve të Komitetit “MKK”.

Për qëndrimet dhe veprimtarinë kombëtare në frymën e Komitetit të Kosovës, ishte informuar mirë edhe shteti e diplomacia jugosllave. Mirëpo ajo në këtë kohë konsideronte se, me grushtin e rëndë që i kishte dhënë lëvizjes kaçake, hë për hë nuk kishte rrezik të drejtpërdrejtë nga Lëvizja Kombëtare Shqiptare. Megjithatë, ajo nuk e injoroi kurrë këtë rrezik. Pas konsolidimit të brendshëm, Beogradi llogariste se duhej t’i vinte radha edhe zhdukjes në rrënjë të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare për çlirim e bashkim. Fillimisht u veprua në atë mënyrë që forcat politike e ushtarake t’ua nxinin jetën sa më shumë shqiptarëve, që këta të kërkonin vetë të shpërnguleheshin në Shqipëri, në Turqi apo kudo tjetër. Mirëpo, Lëvizja Kombëtare Shqiptare u përhap më shumë sesa pritej dhe për përparimin e saj, veç diplomacisë, ishte në dijeni edhe opinioni publik jugosllav. Aq shumë flitej për këtë dukuri, sa dr. Kraljeviq, nga Shkupi, i verbuar nga urrejtja,

² Po aty.

³ Po aty.

propozonte *luftë kimike* kundër popullit shqiptar⁴. Mllefi ndaj zhvillimit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare ishte natyrisht i madh edhe ndër qarqet zyrtare të Jugosllavisë. Më 3 janar 1933 Ministria e Punëve të Jashtme të Italisë informohej nga përfaqësia e saj në Beograd se më 1 dhe 3 nëntor të vitit 1932 në Dukagjin u vranë 7 shqiptarë (nga dy në Therandë, Podrimje dhe Krushë dhe një në Gjakovë), me arsyetimin se “ata ishin të lidhur me autoritetet shqiptare të kufirit”, që në të vërtetë nënkuptonte një angazhim të tyre në favor të irredentizmit shqiptar⁵.

Dyshimi i autoriteteve dhe i diplomacisë jugosllave për shtimin e veprimtarisë irredentiste më 1933 nuk ishte i pambështetur. Në atë kohë në qarqet diplomatike flitej shumë dhe pa u mëdyshur se Ahmet Zogu priti fshehurazi një delegacion patriotësh shqiptarë me qëllim të diskutimit të problemeve të bashkimit të Kosovës e të Shqipërisë⁶. Për rrjedha të tilla të frymës kombëtare në Shqipëri më 1933 shkruanin edhe gazetat në Itali e Greqi, por edhe në vendet e tjera ballkanike e evropiane, të cilat ndiqeshin me vëmendje si nga diplomacia italiane, ashtu edhe nga diplomacia jugosllave.

3. Përhapja e ideve dhe e synimeve kombëtare në frymën e Komitetit “MKK”

Shtimi dhe përhapja e veprimtarisë kombëtare në frymën e irredentës nuk mund të bëhej pa një qendër të caktuar. Kështu mendonin të gjitha qarqet diplomatike ballkanike e evropiane dhe kjo qendër, pa u mëdyshur nga ata konsiderohej Komitetit “MKK”, veçanërisht anëtarët e saj aktivë Hasan bej Prishtina, Hoxha Kadriu, Bedri Pejani, Sejfi Vllamasi e Rexhep Mitrovica, të cilët duhej të vrojtoheshin, vëzhgoheshin e në rast nevojë me ta duhej të bisedohej dhe të bashkëpunohesh⁷. Këtu qëndron arsyeja që jeta

⁴ Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Italisë (më tej: AMPJI), Arkivi Historik Diplomatik (AHD), seria Çështje politike, Fondi Shqipëria, kutia 32, fashikulli (fash.) 1, dokumenti (dok.) 12.

⁵ AMPJI, AHD, Telegram dërguar AMPJ-së nga Beogradi më 3 janar 1933, kategoria A/1/22.

⁶ Po aty, seria Çështje politike, kutia 24, fash. 18, Fondi Shqipëria 1-43.

⁷ Po aty, Fondi Jugosllavia, kutia 7.

dhe veprimtaria e udhëheqësve dhe e anëtarëve të Komitetit të Kosovës ndiqej me vëmendje nga diplomatët e ndryshëm. Veç kësaj, që të përvetësonin apo edhe të bashkëpunonin me këto autoritete kombëtare nuk munguan as takimet dhe as veprimet e tjera, rrallëherë duke përfshirë edhe ndihmën financiare. Kështu veproi edhe diplomacia italiane.

Pasi diplomatët italianë Komitetit “MKK” e konsideronin kundërshtarin më të rreptë të Jugosllavisë, ndërsa ajo ishte rivalja kryesore e interesave italiane; bënëin çmos që veprimtarinë antijugosllave ta bashkërendonin me anëtarët dhe përkrahësit e këtij Komiteti. Kjo shihet mirë në aktin sekret të legatës italiane në Vjenë dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë më 1932, i cili si lëndë kryesore kishte organizmin e brendshëm revolucionar në Jugosllavi. Mbështetur në këtë akt, Komiteti i Kosovës ishte organizata më e shquar e brendshme revolucionare⁸. Po kështu, po sipas këtij akti, autoriteti më i shquar i këtij organizmi ishte Hasan Prishtina⁹, prandaj me të në fund të muajit prill dhe në fillim të muajit maj të vitit 1932 u takua përfaqësuesi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Italisë, Macoti, të cilit i parapriu pak më parë takimi Prishtina – Mapeti në Gjenevë, me ç’rast u diskutua për organizimin e kundërshtarëve të Jugosllavisë në Kosovë, në Shqipëri, në Bullgari, në Hungari, në Turqi etj.¹⁰ Pasi Hasan Prishtina nuk arriti t’i sendërttojë plotësisht planet e përbashkëta, ashtu siç pritej, duke u mbështetur në bisedime, bashkëpunimi i tij me këtë përfaqësues të diplomacisë italiane u zvogëlua mjaft. Megjithatë, marrëdhëniet e përfaqësueve të diplomacisë italiane dhe të përfaqësuesve të Komitetit “MKK” nuk u ndërpre në asnjëherë deri në kohën e pushtimit fashist të Shqipërisë, kur ky bashkëpunim mori forma e kahje tjetër dhe kur ai sërish do të ringjallej e do të shtohej.

Ndërkohë, përveç diplomacisë italiane, interesim për të vendosur lidhje me Hasan Prishtinën dhe udhëheqësit e tjerë të Komitetit “MKK” kishin treguar edhe diplomatët e përfaqësuesit e tjerë të

⁸ Po aty, Fondi Shqipëria, fash. 1, pozicioni 1-5.

⁹ Po aty, kutia 1, fash. 1, pozicioni Shqipëria 1-2 (Promemoria e Hasan Prishtinës dhe Komiteti i Kosovës).

¹⁰ Po aty, kutia 10, pozicioni Shqipëria 1-5.

organizmave politikë të Austrisë, të Kroacisë, të Francës, të Bashkimit Sovjetik etj., si dhe shumica e organizatave revolucionare në Evropë¹¹. Ky interesim shtyu Hasan Prishtinën që të bënte plane serioze për ripërtëritjen e Komitetit të Kosovës në Stamboll¹².

Këto të dhëna dhe njohuritë e tjera të tërthorta, veçanërisht të shtypit evropian në periudhën 1925 – 1939, dëshmojnë bindshëm se Komitetit “MKK” edhe pas dëbimit e pas shkapërderdhjes së udhëheqësve të saj, si dhe pas shtypjes së lëvizjes kaçake, mbijetoi dhe madje ky mbijetim mori përmasa të një organizmi me peshë, veçanërisht në prapun dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore.

4. Rigjallërimi i Komitetit “MKK”

S’ka dyshim se mbijetesat e Komitetit të Kosovës në Mbretërinë e Jugosllavisë ishte shumë më e vështirë se në Shqipëri dhe në vende të tjera ballkanike, veçanërisht në Itali. Megjithatë, edhe në këto rrethana idealet dhe synimet e këtij Komiteti gjallonin dhe gjithnjë e më shumë përhapeshin e bëheshin udhërrëfyese të veprimtarisë kombëtare.

Format legale dhe gjysmëlegale të sendërtimit të idealeve e të synimeve të Komitetit “MKK” në Jugosllavi u shfrytëzuan edhe nga organizatat e mirënjohur Xhemijeti. Në të u inkadruan shumë nga patriotët shqiptarë, të cilët, nën maskën e të drejtave të komunitetit islam, luftonin në forma të ndryshme për synimet e tyre kombëtare. Me këtë frymë në këtë organizatë u shquan veçanërisht Ferhat Draga dhe miku i tij Ilijaz Agushi me nëndegën e kësaj organizate “Merahmet”. Ilijaz Agushi në fund të prillit të vitit 1941 u bë prefekt i Prishtinës dhe njëri nga veprimtarët më të dalluar për bashkimin e qarkut të Mitrovicës, së bashku me rrethin e Llapit e viset e Pazarit të Ri, me viset e Shqipërisë së pushtuar nga Italia fashiste¹³.

¹¹ I. Hoti, *Qëndrimi i diplomacisë italiane ndaj Shqipërisë dhe shqiptarëve (1930-1941)*, Instituti i Historisë, Prishtinë, 1997, f.157.

¹² *Po aty*, f.159.

¹³ Arkivi i Institutit Ushtrarak të Historisë në Beograd, regj. 32/1, kutia 223; Prof.dr. M. Pirraku, *Ilijaz Agushi - apostull i Shqipërisë etnike*, punim i lexuar në akademinë përkujtimore të mbajtur në Prishtinë më 26 tetor 2003; Dr. S.D. Milošević, *Saradnja nemačkog okupatora na Kosovu 1941 -1944*, Kosova 7, 1978, f.189.

Pas ndalimit të veprimit të Xhemjetit për përhapjen e ideve dhe propagandimin e synimeve të Komitetit "MKK" mbetën vetëm format dhe mënyrat ilegale të veprimit. Mbështetur në arritjet historiografike, por edhe në të dhënat e mbledhura në terren në Kosovë para 20 vjetësh, del se ato ishin të shumëllojshme dhe mjaft të frytshme. Qendrat e përhapjes së këtyre ideve e synimeve nisnin nga Gjakova, për të vazhduar pastaj përgjatë kufirit të Kosovës me Malin e Zi e me Serbinë në perëndim e në verilindje, për të arritur deri në Shtimje, por ka mundësi që kjo shtrirje të kishte përfshirë edhe vende të tjera në Dukagjin e në Kosovë, madje edhe në Peshter e Pazar të Ri. Këto qendra njiheshin si nënkomitete të Komitetit të Kosovës dhe ato pothuajse nuk e ndërprejnë fare veprimtarinë e tyre anipse dihej se udhëheqësit e Komitetit "MKK" ishin shkapërderdhur. Kështu veprohej në frymën e qëndresës edhe pse Komiteti ishte dëbuar dhe shkapërderdhur, sepse kishin mbetur të gjallë anëtarët e përkrahësit e tyre. Kjo gjë e jashtëzakonshme ndodhte për shkak se bartësit e ideve dhe të synimeve të Komitetit të Kosovës ishin njerëz me autoritet e të përkushtuar për çështjen kombëtare. Sa për ilustrim po përmendim dy kryetarë komunash, personalitete këto të njohura pothuajse në mbarë Kosovën: Ismail Gorani i rrethit të Shtimjes dhe Shaban Rexha i rrethit të Mitrovicës. Për veprimtarinë e tyre kombëtare organet qeveritare kishin dijeni, por marrja e masave ndaj tyre ishte sa e ndërlikuar, aq edhe e rrezikshme. Kështu, p.sh., Shaban Rexha ishte edhe bashkëpunëtor i Ferhat Dragës, i Xhafer Devës, i Shaban Mustafës dhe i Mustafë Aliut, ndërsa këta ishin të lidhur me qarqe të ndryshme politike dhe ekonomike të Mbretërisë së Jugosllavisë, siç ishte, p.sh., ministri jugosllav Mehmet Spaho, ndër themeluesit e njëres prej partive më të njohura të kohës, Bashkësisë Radikale Jugosllave. Për këtë arsye qarqet pushtuese serbe, si gjithëherë, prisnin momentin e volitshëm që t'i zhduknin këta veprimtarë kombëtarë, si dhe shumë bashkëmendimtarë dhe bashkëveprimtarë të tyre.

Ide dhe synime të të përmendurve kishin edhe shumë veprimtarë të tjerë me autoritet në Kosovë. Ata angazhoheshin

dhe vepronin kundër shpërnguljes dhe kolonizimit të Kosovës, por edhe kundër padrejtësive që pushteti jugosllav ua bënte shqiptarëve.

Përhapja e ideve dhe e synimeve të Komitetit “MKK” mori përmasa të mëdha, veçanërisht në prag të fillimit të Luftës së Dytë Botërore, në kohën kur Italia fashiste sendërtonte planet e saj të kahershme për pushtimin e Shqipërisë dhe në të njëjtën kohë kur Mbretëria e Jugosllavisë forcoi shtypjen e dhunën, si dhe organizoi shpërnguljen e shqiptarëve për në Turqi.

Në këtë kohë, për shkaqe demagogjike, si dhe të ndihmës që mund t’i sillnin synimeve të veta, Italia fashiste përkrahu dhe nxiti shumë bashkimin e viseve të pushtuara shqiptare me Shqipërinë. Që t’ia arrinte këtij qëllimi ajo provokoi konflikte të llojshme në kufi, ndonëse për Mbretërinë Jugosllave këto raste ishin të mirëseardhura, si për sendërtimin e kahershëm të shpërnguljes së shqiptarëve, ashtu edhe për luftën diplomatike me Italinë fashiste. Falë këtyre qëndrimeve politike, mosmarrëveshjet në kufirin shqiptaro-jugosllav (në të vërtetë në kufirin shqiptaro-shqiptar) shtoheshin çdo ditë¹⁴. Veç kësaj, ndryshimet në arenën diplomatike evropiane kishin ndikim të madh ndër shqiptarët që kishin përqafuar idetë dhe synimet e Komitetit të Kosovës, të cilët vlerësonin se duhej vepruar në përshtatje me kohën.

Zgjidhje të çështjes shqiptare në këtë kohë në të vërtetë ofronin vetëm shtetet e Boshtit. Këtë realitet e kishin të njohur edhe shërbimet informative të Italisë, siç ishte SIM-i (Servizio Italiano Militare – Shërbimi Italian Ushtarak) dhe njerëzit e fuqishëm të regjimit fashist, konti Çiano, Jakomoni, Antika etj., të cilët ishin njohës të mirë të historisë dhe të synimeve të shqiptarëve. Për këtë arsye bashkëpunimi i shqiptarëve me shërbimet sekrete italiane kishte arsyet e veta. Po kështu ndodhte edhe me shërbimin informativ gjermane (ABVER), ndonëse në Rajhun hitlerian njohja e problemeve shqiptare nuk ishte në të njëjtat përmasa. Shkurt, si shërbimi i parë, ashtu edhe shërbimi i dytë, gjetën mjaft përkrahës shqiptarë në Kosovë, në Shqipëri e në vende të tjera evropiane.

¹⁴ I. Hoti, *vepër e përmendur*, f.80-82.

Në mesin e tyre pati anëtarë dhe përkrahës të Komitetit "MKK", siç ishin Bedri Pejani e Rexhep Mitrovica. Që të dy këta, veçanërisht Bedriu, nga njohuritë dhe përvoja e tyre e pasur kishin krijuar bindjen se për shqiptarët nuk pritej gjë e mirë nga "revolucionarët" evropianë. Në anën tjetër, ishte i pakapërcyeshëm fakti se shtetet e Boshtit për kohën ishin shtete shumë të fuqishme dhe mjaft të prirura për një zgjidhje pozitive të çështjes shqiptare. Këtu qëndron arsyeja që në Kosovë menjëherë pas pushtimit nazifashist të Jugosllavisë, grupe shqiptarësh të armatosur sulmuan ushtrinë e Jugosllavisë së vjetër, ndërsa nga Shqipëria u kthyen në Kosovë anëtarë e përkrahës të Komitetit "MKK" dhe filluan veprimtarinë e tyre të bashkimit kombëtar, kurse nazistët dhe fashistët nga shumëkush konsideroheshin çlirimtarë të shqiptarëve të pushtuar¹⁵.

Pasi nazifashistët nuk ia bashkangjitën viset etnike shqiptare Shqipërisë etnike, atdhedashësit, që konsideronin se ndryshimi i gjendjes në këtë luftë ishte në të mirë të shqiptarëve, filluan angazhimin e tyre të përkortë për t'ia bashkuar viset etnike shqiptare Shqipërisë mëmë. Natyrisht, ky ishte një ideal historik i popullit shqiptar, por edhe synimi i dytë i Komitetit "MKK". Ata kërkuar me këmbëngulje nga Italia fashiste që të angazhohej për këtë bashkim dhe ajo, ç'është e vërteta u përpoq në këtë drejtim, sepse kjo i përshtatej interesave të saj afatshkurtër e afatgjatë. Mëkëmbësi mbretëror në Shqipëri më 1941 dërgoi në Beograd diplomatin e njohur të paraluftës Tahir Shtyllën, bashkë me një emigrant të shquar nga Kosova për të kërkuar bashkimin e "Shqipërisë së vogël irredentiste" me Shqipërinë e pushtuar nga Italia fashiste¹⁶. Natyrisht, sendërtimi i këtyre synimeve ishte i vështirë për shkak të gërshetimit të interesave të Italisë fashiste dhe të Gjermanisë naziste.

Këmbëngulja e nacionalistëve shqiptarë dhe gërshetimi i interesave të shteteve pushtuese ishin shkaqet që më 1941 dhe më 1942 u zhvilluan veprimtari të ndjeshme diplomatike, e cila përfundoi me përcaktimin e vijës kufitare në mes të dy shteteve

¹⁵ Mitrovica dhe rrethina, Mitrovicë, 1979, f.256-258.

¹⁶ Po aty, f.268.

pushtuese, që në të vërtetë ishte kufiri i ri serbo-shqiptar (në fakt shqiptaro-shqiptar), por edhe me formimin e një force të re të armatosur – Rojes Shtetërore Serbe. Vendosja dhe marrja e kompetencave të kësaj roje u kundërshtua me forcë nga shqiptarët, të prirë nga pjesëtarët dhe përkrahësit e Komitetit “MKK”. Më 25 prill 1942 në Novi Pazar kundër vendosjes dhe veprimtarisë së Rojës Shtetërore Serbe u organizua një demonstratë 36-orëshe, që pati jehonë të madhe në Kosovë. Situata u vlerësua si gjendje lufte dhe u bënë përgatitje për të shkuar në ndihmë të “vëllazërit e tyre të gjakut”¹⁷. Këtë demonstratë e organizuan anëtarët dhe përkrahësit e denjë të Komitetit të Kosovës, në mesin e të cilëve u shquan Aćif Bluta dhe Ahmet Daci¹⁸.

5. Komiteti “MKK” dhe Lidhja Popullore Shqiptare

Qysh në ditët e para të muajit prill të vitit 1941, siç u theksua më lart, në Kosovë u kthyen të përndjekurit, të dëbuarit dhe të mërguarit e tjerë shqiptarë. Në Mitrovicë e rrethinë, që ishte zonë nën pushtimin gjerman e caktuar administrativisht nën pushtetin e Serbisë, u kthyen Rexhep Mitrovica e Bedri Pejani. Ata vazhduan të angazhoheshin e të propagandonin idealet dhe synimet e kahershme të Komitetit “MKK” - bashkimin e kombit shqiptar dhe formimin e Shqipërisë etnike. Po këto ide e synime vazhduan t’i përhapnin edhe udhëheqësit e përkrahësit e Lidhjes Popullore Shqiptare, organizatë kjo që u formua në korrik të vitit 1941 në Mitrovicë, në kuadër të së cilës u inkuadruan edhe anëtarët e Komitetit të Kosovës. Vetëm që nga kjo kohë mund të flitet për shuarjen e Komitetit “MKK”, por edhe të nevojës që veprimtarët e ndryshëm kombëtarë të mos thirrreshin më në këtë emër të dëshmuar kombëtar të kësaj organizate. Ky qëndrim do të mbizotëronte vetëm te shqiptarët, sepse armiqtë e kahershëm të kësaj organizate, sllavët fqinjë të shqiptarëve, por edhe nazistët e

¹⁷ I. Hoti, *Sanxhakasit kërkojnë bashikm me Shqipërinë*, në: “Fjala”, nr. 23, 1992.

¹⁸ I. Hoti, *vepër e përmendur*, f.283-284.

fashistët italianë e gjermanë, pothuajse çdo veprimtari kombëtare edhe më tej t'ia mveshnin Komitetit "MKK"¹⁹.

Që nga fillimi i formimit të Lidhjes Popullore Shqiptare u shfaqen dy rryma. Rryma proitaliane angazhohej për aneksimin e qarkut të Mitrovicës Shqipërisë, përkatësisht për inkuadrimin e këtij qarku në zonën italiane të pushtimit. Kështu duke reaguar ndaj dekretligjit të kryesisë së komisarëve për rregullimin dhe administrimin e Kosovës, udhëheqësi i Komitetit "MKK", Bedri Pejani, në njërën nga mbledhjet e Lidhjes Popullore Shqiptare deklaroi se shqiptarët këtë dekretligj po e pranonin si diktat gjerman, por edhe si përgjigje të pavolitshme të qeverisë serbe për administrimin e përbashkët shqiptaro-serb në Kosovë. Ai theksoi se delegacioni i Komitetit "MKK" do të kërkonte prej organeve kompetente të pushtetit gjerman revidimin e këtij dekretligji, pasi, sipas tij, ishte e tepërt të zhvilloheshin bisedime me qeverinë serbe. Bedri Pejani shtoi se i gjithë pushteti administrativ duhej të ishte ekskluzivisht në duar të shqiptarëve, kurse serbët duhej të kishin një rol të dorës së dytë, sepse shqiptarët në këtë qark përbënin shumicën absolute. Thënë shkurt, udhëheqësit dhe përkrahësit e Komitetit të Kosovës përpiqeshin që prej këtij qarku të shtyheshin plotësisht serbët dhe pushteti të ushtrohej nga shqiptarët²⁰. Ndryshe mendonte Ferhat Draga me përkrahësit e tij - më se 60 të riatdhesuar. Ai vepronte me ngulm për përfitimin e ndihmës dhe të ndikimit gjerman. Këtë qëndrim e mbronte dhe e përkrahte edhe Xhafer Deva, ndonëse ai nuk bashkëpunonte me Ferhat Dragën dhe të birin e tij, Aliun, për mosmarrëveshje personale dhe ekonomike, që nuk ishin të kohës por shumë më të hershme²¹.

Për qëndrimet dhe veprimtarinë e Lidhjes Popullore Shqiptare ishin të njohura mirë qarqet gjermane. Sipas tyre, brenda Lidhjes Popullore Shqiptare vepronin dy grupe. Grupi i udhëhequr nga Ali Draga ishte i gatshëm që me një refuzim parimor në bashkëpunim

¹⁹ Arkivi i Institutit Ushtarak Historik në Beograd, Fondi Arkiva Shqiptare, kutia 1, regj. 1/4.

²⁰ I. Hoti, *vepër e përmendur*, f.288.

²¹ *Po aty*, f.289.

me serbët, të ndjekë udhëzimet e administratës ushtarake gjermane. Grupi i udhëhequr nga Bedri Pejani ishte i mendimit se administrata ushtarake gjermane ka qenë e gatshme që qarkut të Mitrovicës t'ia japë autonominë e plotë dhe se kjo gjë mund të realizohej me anë të kërcënimeve e të masave të dhunshme, duke propaganduar njëherit se udhëheqja e kryesuar nga Ali Draga ka tradhtuar interesat shqiptare kur ka lejuar që Krajskomandatura 861, e cila ka qenë miqësisht e prirur kah shqiptarët, të zëvendësohej me Krajskomandaturën 838 serbofile. Po kështu, këto qarqe diplomatike dhe ushtarake gjermane vlerësonin se grupi i parë kishte prestigj dhe përvojë të madhe politike, sepse në radhët e tyre kishin Aqif Blutën dhe Shaban Mustafën, kurse grupi i dytë kishte mangësi, sepse udhëhiqej nga Bedri Pejani, që më parë ishte nën ndikimin e ideve socialdemokrate. Politika e këtij grupi pengonte punën e Krajskomandaturës, kështu që planifikohej dëbimi i Bedri Pejani dhe i përkrahësve të tij nga qarku i Mitrovicës²². Siç shihet, si grupi i parë, ashtu edhe i dyti, ishin kundër ripushtimit serb të kësaj ane, angazhoheshin për një Shqipëri të bashkuar, ndërsa ndërmjet tyre dalloheshin jo vetëm lidhur me shfrytëzimin e formave e të mjeteve, por edhe të përcaktimit se kush ishin miqtë dhe siguruesit e një të ardhmeje më të mirë të popullit shqiptar.

²² *Po aty*.